

ЕТНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА: ІСТОРІОГРАФІЯ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

Ростислав Конта

ETHNOLOGICAL RESEARCH OF IVAN FRANKO: HISTORIOGRAPHY OF THE LATE 19th CENTURY

Rostyslav Konta

The article covers the historiography of the late of XXth century concerning ethnological activity of I. Franko. In this period are formed the basic approaches to assessing the scientific heritage of the scientist as an ethnographer and folklorist. In the literature at this time the basic approaches to an estimation of scientific activity of I. Franko are formed. At the same time, his ethnological scientific achievements are not always properly evaluated. Exceptions can only be made to reviews of ethnographic and folkloristic research in printed editions of Shevchenko Scientific Society in Lviv. Given the diversity of scientific interests of the scientist and his active socio-political activities, the ethnological component of his scientific research was mostly out of the attention of researchers of his work. But in the late XIX century the first estimates of his ethnological and folkloristic activity are observed. At this time, the first assessments of Ivan Franko as a developer of methodological materials for recording ethnographic data, his work as an editor and compiler of ethnographic collections of materials and also as a collector of ethnographic monuments.

Keywords: ethnology, ethnography, historiography, NTSh, I. Franko.

Важливою сторінкою в розвитку української етнології є дослідження наукової спадщини І. Франка, який заклав підвалини цієї науки в Україні, а його праці стали дороговказом для наступних поколінь етнологів та фольклористів. Водночас, враховуючи багатогранність таланту І. Франка та його визначні досягнення як письменника, поета, публіциста, перекладача, вченого, громадського і політичного діяча, дослідники не завжди звертали належну увагу на його етнологічний науковий доробок.

В той же час варто наголосити на тому, що саме дослідження життя та побуту українців, їх духовної культури, фольклору багато в чому сформували світоглядні засади творчості І. Франка в широку розумінні цього терміну. Та відданість справі етнографічного дослідження українських земель, яку демонстрував вчений, його активна та невтомна діяльність у цьому напрямку як збирача етнографічного матеріалу, редактора та впорядника етнографічних збірок, розробника методологічних матеріалів по записуванню етнографічних даних, автора багатьох етнологічних праць, багаторічного керівника Етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка у Львові (далі – НТШ) характеризують І. Франка як одного з фундаторів української етнологічної науки.

В історіографії етнологічні дослідження вченого оцінюють досить неоднозначно. В різний час причини ідеологічно та суспільно-політичного характеру спонукали вчених або оминати цю складову наукових пошуків І. Франка, або по-різному оцінювати його відповідні напрацювання.

Перші відгуки на етнографічну діяльність І. Франка можна зустріти в періодичних виданнях НТШ, де вчений піддавався критиці як з боку колег по організації, так і з боку закордонних вчених. І тут варто врахувати один нюанс, пов'язаний з тим, що І. Франко прийшов в Товариство як зрілий вчений, відомий письменник, як сформована особистість із власними суспільно-політичними переконаннями. Тобто на той час він був відомий в наукових та літературних колах як колишній співробітник журналу «Друг», дописувач та співробітник часопису «Зоря», «Правда» та газети «Діло», а також член редакційної колегії «Kurjer Lwowski», дописувач до польської газети «Przyjaciela Ludu» та австрійської «Die Zeit». З-під пера І. Франка на той час вже вийшли драма «Крадене щастя», повісті «Борислав сміється» та «Захар Беркут», він був автором

низки літературознавчих та публіцистичних статей. В громадсько-політичній сфері І. Франко був також помітною фігурою, зокрема, як співзасновник Русько-Української Радикальної Партії (1890 р.).

Таким чином, окремі негативні відгуки, в тому числі і на етнографічні праці вченого, можна пояснити позицією І. Франка в національному питанні, яка полягала в тому, що він закликав до формування української нації здатної до самостійного політичного та культурного життя. Етнографічні ж дослідження вченого в даному контексті могли сприйматися як констатація самотності українців у вигляді етнонаціональної спільноти, що могло провокувати негативні відгуки, зокрема, польських вчених. Це виглядає досить правдоподібно особливо враховуючи тривале співробітництво І. Франка з «Kurjer Lwowski» (1887–1897), яке закінчилося скандальним розривом та цькуванням вченого в польській пресі. Певною мірою поляки вважали І. Франка зрадником, що і вплинуло на оцінку його наукових здобутків на ниві української етнології.

Разом з тим, варто врахувати також і те, що етнографічні зацікавлення І. Франка проявилися досить рано. Він зібрав багато етнографічного матеріалу, який теоретично узагальнив написавши низку статей про одяг, харчування, народне мистецтво, вірування населення Галичини, які були надруковані в багатьох тогочасних виданнях, зокрема, таких як «Житє і Слово», «Зоря», «Кієвская старина» та ін. Крім того, авторству І. Франка належали праці «Дещо про Борислав» (1882), «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883), «Jak powstają pieśni ludowe?» (1887), «Вояцька пісня» (1888) та «Наші коляди» (1889).

Таким чином, перші оцінки етнологічних здобутків І. Франка залежали як від суб'єктивного чинника, пов'язаного із його політичними переконаннями та співпрацею з польськими виданнями, так і з об'єктивними чинниками пов'язаними з попереднім науковим доробком вченого у цій галузі.

Одним з перших найбільш ґрунтовних відгуків про творчість І. Франка стали матеріали, вміщені О. Огоновським у праці з історії російської літератури. Автор не виділяв окремо етнологічні праці І. Франка, хоча в тексті разом біографією вченого, його здобутками як письменника, поета, науковця та громадсько-політичного діяча згадувалися і його етнографічно-фольклористичні дослідження – «Вояцька пісня» (1888), «Наші коляди» (1889–1890), «Замечательная колядка» (1889) (Огоновський 1893, с. 936) та ін. Автор аналізував творчість І. Франка в розділі своєї праці під назвою «Проза. Повести», в той час як у розділі «Література наукова. Етнографія» О. Огоновський не згадує вченого. Це пояснюється ще й тим, що на період написання вказаної праці етнологічні здобутки вченого були набагато скромніші, ніж у подальші роки, пов'язані з його роботою в Етнографічній комісії НТШ.

Разом з тим, великий інтерес для нашого дослідження має праця М. Сумцова «Современная малорусская этнография», зокрема її друга частина, що вийшла в 1897 р., в якій 8 сторінок тексту було безпосередньо присвячено дослідженню постаті І. Франка як етнографа (Сумцов 1897, с. 33–38). Враховуючи те, що вказана праця вийшла на 4 роки пізніше за дослідження О. Огоновського, його етнографічні та фольклористичні зацікавлення та здобутки у цьому напрямку не залишилися непоміченими. М. Сумцов характеризує І. Франка в як «видатного белетриста, публіциста та етнографа» (Сумцов 1897, с. 33). Як бачимо етнографічна складова творчих досягнень вченого в оцінці М. Сумцова стояла не на першому місці. Але, разом з тим, автор наголошує на тому, що і здобутки І. Франка як письменника та поета містять етнографічну складову, значення якої досить важливе та полягає «... в зближенні різних суспільних прошарків, в збудженні і підтриманні інтересу до народних мас, до їх життєвих необхідностей та потреб» (Сумцов 1897, с. 34). На думку М. Сумцова, саме в такому контексті можна оцінювати ті етнографічні факти, які наводить І. Франко в своїх віршах та повістях, хоча їх цінність применшується особистісними суб'єктивними нашаруваннями авторського характеру, що притаманні для літературної творчості як такої.

Подаючи короткий огляд біографії І. Франка, М. Сумцов зупиняється на проблемі формування його як етнографа та розглядає перші етнографічні зацікавлення вченого разом із першими здобутками у напрямку збирання етнографічного матеріалу та видання праць на згадану тематику. М. Сумцов перераховує етнографічно-фольклористичні статті вченого та подає їх короткий зміст. Автор наводить дослідження І. Франка про українські колядки, пісні, загадки, обряди прислів'я та приказки і т. ін. Разом з тим, М. Сумцов намагається аналізувати етнографічні праці вченого, виділяючи при цьому окремі проблеми, які він досліджував, зокрема, світогляд українців та ін. Автор також зазначив, що робота, яку розпочав І. Франко в подальшому може пролити багато світла на історію культури.

Цікавим є те, що М. Сумцов у своїй праці наводить думку О. Огоновського, який вважав, що І. Франко є талановитим письменником, який сильно розпоршує свій творчий потенціал, що є

наслідком турботи про «хліб насущний». В даному випадку цитування О. Огоновського, більш за все, свідчить про визнання автором наукових досягнень І. Франка як етнографа разом побажанням подальшої роботи у цьому напрямку. Якщо ж оцінювати дослідження М. Сумцова в контексті висвітлення етнографічних досліджень І. Франка в цілому, то варто відзначити, що незважаючи на те, що друга частина «Современной малорусской этнографии» вийшла в 1897 р., аналіз етнографічно-фольклористичних досліджень вченого закінчується 1894 роком. Як наслідок, з одного боку, автор не згадав останні праці вченого на вказану тематику, а за іншого, немає жодних вказівок на його етнографічну діяльність в НТШ.

В 1898 р. вийшла збірка праць українських літературних діячів та вчених присвячена 25-річчю письменницької діяльності І. Франка, але в ній не було вміщено жодної інформації щодо етнографічних наукових досягнень вченого (Гнатюк, Грінченко, Кримський та ін. 1898). Лише у вступній статті В. Гнатюка було в загальних рисах простежено життєвий та творчий шлях І. Франка як поета, письменника та громадського діяча (Гнатюк 1898).

В той же час, багато відгуків про вченого можна знайти у виданнях НТШ, що стосувалися організації та проведення етнографічних експедицій за участю І. Франка (Засідання 1900, с. 9) разом із результатами наукових звітів про проведену роботу, де згадувалася також і методика етнографічних досліджень, яка використовувалася вченим (Справоздання 1900).

Таким чином, ще в кінці ХІХ ст. науковцями була визнана необхідність ґрунтовного дослідження творчості І. Франка, що мало включати його наукові праці, в тому числі і етнографічно-фольклористичного характеру. Однак поставлене завдання так і не було в цей час реалізоване зважаючи на низку причин суб'єктивно-об'єктивного характеру. Водночас всі наступні дослідження про вченого аж до сьогодні не виділяли та детально не аналізували етнологічну наукову спадщину І. Франка. Отже, і на сучасному етапі розвитку українську науки проблема під назвою «Франко-етнолог» залишається актуальною та потребує комплексного дослідження.

Список джерел та літератури

ГНАТЮК, В., 1898, Переднє слово, Привіт доктору Івану Франку в 25 літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники. Львів, I–IV.

ГНАТЮК, В., ГРІНЧЕНКО, Б., КРИМСЬКИЙ, А. та ін., 1898, Привіт доктору Івану Франку в 25 літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники. Львів.

ОГОНОВСЬКИЙ, О., 1893, История литературы русской. Львов. Т.3, отд. 2., 915–1072.

СУМЦОВ, Н., 1897, Современная малорусская этнография. Київ, Ч. II.

1900, Засідання секцій і комісій Товариства, Хроніка НТШ. Львів, Ч. 3, 4–11.

1900, Справоздання з етнографічної експедиції, Хроніка НТШ, Львів. Ч. 4, 18–22.

References

HNATIUK, V., 1898, Perednie slovo [Foreword], Pryvit doktoru Ivanu Franku v 25 litnii yuvilei literaturnoi yoho diialnosti skladaiut ukrainsko-ruski pysmennyky. Lviv, I–IV. [In Ukrainian].

HNATIUK, V., HRINCHENKO, B., KRYMSKYI, A. ta in., 1898, Pryvit doktoru Ivanu Franku v 25 litnii yuvilei literaturnoi yoho diialnosti skladayut ukrainsko-ruski pysmennyky [Greetings to Dr. Ivan Franko on the 25th anniversary of his literary activity consists Ukrainian-Russian writers]. Lviv. [In Ukrainian].

OHONOVSKYI, O., 1893, Istoria lyteratury ruskoj [History of Russian literature]. Lvov, T.3, otd. 2, 915–1072. [In Russian].

SUMTSOV, N., 1897, Sovremennaia malorusaskaia etnografia [Contemporary Little Russian Ethnography]. Kyiv, Ch. II. [In Russian].

1900, Zasidannia sekszii i komisii Tovarystva [Meetings of sections and commissions of the Society]. Khronika NTSh, Lviv, Ch. 3, 4–11. [In Ukrainian].

1900, Spravozdania z etnografichnoi ekspedytsii [Reports on the ethnographic expedition]. Khronika NTSh, Lviv, Ch. 4, 18–22. [In Ukrainian].

Етнологічні дослідження І. Франка: історіографія кінця ХІХ ст.

У статті розглядається висвітлення у історіографії кінця ХІХ століття етнологічної діяльності І. Франка. У цей період формуються основні підходи до оцінки наукової спадщини вченого як етнографа та фольклориста. У літературі в цей час були закладені основні підходи до вивчення наукової діяльності І. Франка. Водночас, не завжди належним чином оцінюються його етнологічні наукові досягнення. Винятком можуть бути лише огляди етнографічних та фольклористичних досліджень у друкованих виданнях Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Враховуючи багатогранність наукових зацікавлень вченого та його активну суспільно-політичну діяльність, етнологічна складова його наукових пошуків перебувала переважно поза увагою дослідників його творчості. Але саме в кінці ХІХ ст. спостерігаються перші огляди його етнологічно-фольклористичних праць. В цей час даються перші оцінки І. Франка як розробника методологічних матеріалів по записуванню етнографічних даних, його діяльності як редактора та впорядника етнографічних збірок матеріалів, а також як збирача етнографічних пам'яток.

Ключові слова: етнологія, етнографія, історіографія, НТШ, І. Франко.

Konta Rostyslav, Doctor of Historical Sciences, Professor of Department of Ethnology and Local History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Конта Ростислав, доктор історичних наук, професор кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6803-3242>

Received: 05.04.2021

Advance Access Published: May 2021